

3. Патикивський Ю. Чорний переділ. // Україна молода. - №43 (3074). - С. 5.
4. Берлач Ю. Правові заходи протидії рейдерству // Юридичний вісник України. – 2007. – № 12.
5. Берлач Ю. Організаційні заходи протидії рейдерству в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2007. - № 11. – С. 109-111.
6. Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України від 16 травня 2008 р. // Голос України від 16.05.2008. - № 92.
7. Арманов М., Куц В. Рейдерство: кримінально-правовий аспект // Підприємництво. Господарство. Право. – 2007. - №10. – С. 128-131.
8. Берлач А.І. Безпека бізнесу: Навч. посіб. - К.: Університет “Україна”, 2007. - 230 с.
9. Зеркалов Д.В Рейдери. Пособие. - К.: КНТ, 2007. - 188 с.
10. Іщенко Г. Поставити крапку на рейдерстві // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 18
11. Закон України “Про Кабінет Міністрів України” від 16 травня 2008 р. // Офіційний вісник України. - 2008. – № 36.
12. Закон України “Про міліцію” від 20 грудня 1991 р. // ВВР. 1991. - № 4, Ст. 20.
13. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України” від 14 листопада 2006 р. // Офіційний вісник України. - 2006. - № 45. – Ст. 3020.
14. Наказ Фонду державного майна України “Про затвердження Тимчасового регламенту Фонду державного майна України» від 21 січня 2004.
15. Указ Президента України “Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України” від 4 квітня 2003 року № 292/2003 // Офіційний вісник України. – 2003. - № 15. – Ст. 650.
16. Закон України “Про Службу безпеки України” від 25.03.1992 // ВВР. – 1992. - № 27. - Ст. 382.
17. Постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств” від 21 лютого 2007 р // Офіційний вісник України. - 2007. – Ст. 516.

Анотації

У статті розглядаються цілі й завдання органів державної влади України, до компетенції яких уходить протидія рейдерству.

В статье рассматриваются цели и задания органов государственной власти Украины, в компетенцию которых входит противодействие рейдерству.

In the article purposes and tasks of government bodies of Ukraine whose competence includes counteraction to raiders are viewed.

|| СОЦІОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 316. 612: 351.74

В. Л. ПОГРІБНА,
канд. соц. наук, доц.,
ХНУВС

ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА»

«Що зробила зі мною моя професія?!»
Р. М. Загайнов

Справжнього професіонала, який досягнув значних висот у своїй діяльності, можна впізнати за такими ознаками: постійна готовність до праці, прагнення до

подальшого самовдосконалення, особлива енергетична одержимість в оволодінні черговою професійною вершиною (акме), надзвичайна зосередженість на справі. Їх

відрізняють підвищені вимоги до себе і колег, критичність і непримириме ставлення до всього, що заважає роботі, добровільні самообмеження у способі життя, у задоволенні деяких потреб, інтересів, звуження кола спілкування, байдужість до всього стороннього, відчуття драматичного розриву між собою й оточуючими, певна «професійна самотність».

Проблема впливу професії на особистість періодично потрапляє у фокус уваги дослідників, але до теперішнього часу залишається актуальною і недостатньо розробленою. Не можна не погодитися з О. Л. Свенцицьким, який зазначає, що проблема професійної деформації майже зовсім не вивчена, хоча викликає значний інтерес і в теоретичному, і в прикладному плані. Одне з найважливіших завдань полягає у формуванні гармонійно розвиненої особистості, а не однобокого професіонала. Але для того, щоб ефективно вирішити це завдання, потрібні компетентні рекомендації психологів, а їх можна надати, лише ретельно вивчивши феномен професійної деформації. Дослідження цього феномену мають проводитися на стику соціальної психології праці і диференційної психології, оскільки закономірно виникає питання про співвідношення індивідуальних розбіжностей працівників з їхньою схильністю до «деформуючих впливів» професійної ролі [1, с. 40]. Якщо долучити до цих досліджень науковців, які займаються проблемою професійних деформацій та фахівців у галузі соціології професіоналізму, можна досягти більш високих результатів.

Професійна діяльність здійснює більш потужний деформуючий вплив на особистість працівника, ніж непрофесійні види діяльності, і призводить до виникнення не випадкових, але закономірних розбіжностей у професійних типах особистості. Професійна деформація особистості – це об'єктивне явище, негативні ефекти якого можуть бути еліміновані лише через інші, непрофесійні чинники (соціалізація, виховання тощо). Це є процесом і результатом впливу суб'єктних якостей людини, що

сформовані відповідно до специфіки певної професійної праці, на особистісні властивості професіонала.

У просторі професійної діяльності людина виявляє лише суто суб'єктні якості – спеціальні здібності і знання. Особистісні ж властивості вона здатна виявляти лише в «навколодіяльній» галузі. Ми вважаємо це принциповим, оскільки поняття «професіонал» необхідно розрізнити за двома важливими підставами – за формою і змістом діяльності. Незалежно від виду професійної діяльності і посади людина не може виявляти себе як фахівець у кожний момент робочого часу. Формально можна сприймати людину як носія певної професійної ролі, навіть якщо вона пасивно знаходиться на службовій території. Змістовно ж людина цієї миті може не виконувати своїх професійних обов'язків і тому не може бути суб'єктом своєї професійної діяльності. Так, якщо працівник міліції у формі прибирає територію, то формально він продовжує залишатися міліціонером, але змістовно займається не міліцейською діяльністю, а робітничою. Отже, в галузі спеціалізованої професійної діяльності люди можуть виявляти себе або як активний суб'єкт праці, або як пасивний об'єкт трудових відносин (як у наведеному прикладі – працівник міліції виконує наказ начальника). Тому можна говорити лише про можливість реалізації в усіх видах соціальної праці суб'єкт-об'єктних взаємодій. У той же час, кожний професіонал здатен реалізовувати тільки суб'єкт-предметне ставлення до своєї праці, оскільки неможливо досконало оволодіти усім комплексом знань, умінь та навичок, яких потребує будь-яка сучасна спеціалізація. Саме тому працівник, який бажає стати професіоналом, має жити за принципом: «Знати все про небагато і небагато про все». Інакше він приречений залишитися дилетантом або професійним маргіналом.

Соціологічний аналіз феномену професійних деформацій можна проводити з позицій двох основних підходів, які ста-

новлять єдину онтологічну картину світу, – феноменологічного (натуралістичного) та діяльнісного. Сутність феноменологічного підходу можна виразити відомою формулою: «Всі предмети, речі навколишнього світу існують незалежно від нашої свідомості і надані нам безпосередньо через наші відчуття». Сутність же діяльнісного підходу полягає у тому, що речі, предмети, об'єкти залежать від нашої свідомості і надані нам опосередковано – через ті засоби, які ми використовуємо у своїх діях із цими речами та об'єктами [2, с. 13-14]. Розглянемо феномен, що нас цікавить, за допомогою цих підходів.

Діяльнісний підхід. Із точки зору соціології професіоналізму, деформація – це процес та результат визначеного за характером зовнішнього впливу, що виявляється у зміні характеристик об'єкта впливу і, як наслідок, викликає зміни в механізмах реалізації його функцій. Для соціальних об'єктів деформація є якісним відхиленням від соціального орієнтира норми (тобто девіація), яке призводить до змін у поведінці, діяльності і визначається соціальними та психофізіологічними детермінантами.

У чому ж полягає специфіка діяльнісних норм як чинника професійної деформації особистості?

На відміну від інших типів соціальних норм (наприклад, норм загальної або трудової моралі чи професійної етики), у просторі діяльності існують і функціонують особливі приписи – діяльнісні норми. Їхньою особливістю є те, що сфера застосування суворо обмежується простором діяльності, а значить, не поширюється на поведінку і спілкування в побуті. Саме формалізовані діяльнісні норми є джерелом і основою відтворення професійної діяльності. Тому однією з відмінностей цих норм від інших типів регуляторів те, що галузь існування для них – сфера професійної діяльності.

Інша відмінність зумовлена природою того носія, в якому ці норми зафіксовані. Якщо носієм моральних норм є будь-яка

особистість, то діяльнісні норми розповсюджуються лише на суб'єкта професійної праці. Лише на робочому місці, виконуючи в службовий час свої професійні обов'язки, людина зобов'язана ними керуватися.

Г. П. Щедровицький під нормами діяльності розуміє той об'єктивний склад і структуру діяльності, які можуть забезпечити виконання завдання. У цьому значенні норма не залежить від суб'єктивних засобів окремих індивідів. Але механізми оволодіння та засвоєння цих норм будуть визначати той «суб'єктивний спосіб», яким окремі індивіди будуть надалі здійснювати особисту діяльність. [3, с. 467]. Ми впевнені, що саме тут зосереджені витoki тих порушень діяльності, які С. П. Безносков дуже влучно назвав «варварським професіоналізмом» [2, с. 96 – 97]. Саме в неправильному розумінні і засвоєнні норм діяльності полягають причини найтяжчих професійних криз.

Треба зазначити, що в тих галузях трудової активності, де недостатньо чітко визначені норми професійної діяльності, де вони погано конкретизовані для різних умов, у яких можуть опинитися діячі, існує певний простір для свавілля. У цих ситуаціях працівник може самостійно визначити норми своєї діяльності, що не завжди сприяє як ефективності самої діяльності, так і прогресивному розвитку особистості її суб'єкта.

Для виникнення професійної деформації – одного з найбільш поширених видів соціальної деформації особистості – необхідна наявність двох чинників. Першим є особистісна схильність, визначена об'єктивними та суб'єктивними умовами формування та діяльності професіонала. Об'єктивні умови – це результат функціонування громадської думки, яка відбиває суспільну свідомість та мораль. Тому довічною може вважатися дискусія Гліба Жеглова і Володимира Шарапова з відомого роману братів Вайнерів «Ера милосердя», де найбільш вагомим аргументом було твердження: «Шахрай має сидіти у

в'язниці, а як я його туди відправлю, суспільство не цікавить». Суб'єктивні умови – це негативний приклад батьків, недоліки сімейного виховання, ускладнена спадковість тощо.

Другий чинник становлять зовнішні умови для девіацій. Співвідношення деформацій та девіацій доцільно проаналізувати окремо.

Деформація та девіація тісно пов'язані одне з одним, але не тотожні. З одного боку, девіація є різновидом ненормативної поведінки, яка, в свою чергу, може мати і негативну, і позитивну спрямованість. Позитивна форма девіації, за В. Н. Кудрявцевим, – можливість людської свідомості виходити за межі стереотипів, створювати нові варіанти поведінки. Деформація ж пов'язана лише з таким різновидом ненормативної поведінки, яка негативно оцінюється соціумом. З іншого боку, девіантна поведінка передбачає хоча б часткову (локальну) деформацію особистості, тоді як деформація не зводиться лише до поведінкових проявів, а має й суттєві особистісні характеристики.

Девіація може розглядатися як розбіжність норм особистісних і соціальних. Для аналізу її сутності американський соціальний психолог Т. Шибутані виділяв три типи поведінки, що відхиляється: конформну, імпульсивну, компульсивну [4, с. 77-86].

Конформна поведінка визначається тим, що особистість дотримується норм малої групи, тоді як на рівні великих соціальних груп або суспільства в цілому такі норми не збігаються із загальносоціальним стандартами. При цьому особистість усвідомлює ці стандарти, але в дилемі «група-соціум» обирає групу.

Імпульсивна поведінка є наслідком тимчасової втрати особистістю самоконтролю і може розглядатися як варіант афективної соціальної дії (за класифікацією М. Вебера). Звичайно така поведінка є тимчасовою і рідко є наслідком деформації особистості.

Компульсивна поведінка, на відміну від імпульсивної, тісно пов'язана з деформа-

ційними змінами особистості, оскільки обумовлена низькою соціальною адаптивністю особистості. У людини формуються стійкі орієнтації, які постійно проявляються незалежно від ситуації. Навіть усвідомлення того, що поведінка стала безрозсудною, небезпечною для особистості, не викликає її зміни, породжуючи так званий «дух суперечності». Т. Шибутані вважає, що компульсивність відіграє роль захисної реакції і таким чином зберігає індивідуальні особливості особистості, на які не впливає ані покарання, ані заохочення. Проте навіть автор концепції зазначає, що покарання в такому разі стимулює негативні реакції, в першу чергу, агресивність та жорстокість, тобто саме ті якості, які є неприпустимими для працівників, що здійснюють будь-який вид професійної діяльності типу «людина-людина».

Для розуміння соціологічної сутності професійної деформації особистості особливо важливо проаналізувати вплив об'єкта діяльності на її суб'єкта. Так, існує чимало професій, де людина є об'єктом діяльності активного суб'єкта. До них належать праця вчителів, вихователів, лікарів, працівників правоохоронних органів, військових тощо. Вивченню соціологічних і психологічних особливостей цих професій присвячено роботи багатьох науковців [5]. У них розглянуті специфічні вимоги до діяча, які відображені за допомогою професіограм, норм професійної етики і деонтології, посадових інструкцій тощо. У багатьох дослідженнях цього напрямку були виявлені специфічні особливості особистості професіоналів, які виникають у результаті довготривалого виконання тієї або іншої професійної ролі. Усі ці дослідження потрібні перш за все професіоналам для того, щоб вони добре знали властивості свого об'єкта діяльності.

Для вивчення цього явища необхідно, перш за все, класифікувати людей як об'єктів діяльності на кілька груп. Можна умовно поділити людей на два класи: «нормальні люди» – «ненормальні люди»,

і, відповідно, професії типу «людина-людина» на два підкласи.

Існують різні підходи до визначення критеріїв норм. Юристи дискутують про точність змісту правових критеріїв «нормальності» людини [6]; лікарі обговорюють критерії, необхідні у вузькоспеціалізованих галузях діагностики та лікування [7]; педагоги визначають свої критерії нормальності і анормальності підопічних [8]. Для цілей даної статті досить лише відзначити, що ці критерії наводяться різними авторами найчастіше залежно від їхнього професійного інтересу. Саме професійні потреби, цілі діяльності є чинниками, які визначають якісний зміст того чи іншого критерію нормування, розуміння специфічності норми і патології [2, с. 71].

Соціологи звертають увагу на те, що суб'єкту професійної діяльності типу «людина-людина» доводиться мати справу з двома видами об'єктів:

- нормальна (звичайна, середня, типова людина);
- ненормальна (незвичайна, унікальна, нетипова, видатна, відмінна від інших) людина.

Ці два види суттєво відрізняються. Перший із них подібний до особистості професіонала, і, відповідно, результати зворотного впливу особливо не помітні через їхню принципово однакову «нормальність».

Другий вид є специфічним об'єктом, не схожим на професіонала, тому вплив «об'єкт діяльності – суб'єкт діяльності» є досить активним. При цьому треба зазначити, що негативні деформуючі зміни в особистості суб'єкта виникають незалежно від характеру «ненормальності» об'єкту. Наприклад, якщо викладач бажає бути не лише «урокодавцем», а саме вчителем, то він має «влізти» в душу учня, існувати в його логіці. Внаслідок цього може виникнути звичка до моралізаторства, наставницького тону, яка не зникає навіть у неробочих ситуаціях. Зазначимо, що тут мова йде про природну об'єкт-суб'єктну різницю: учні цілком нормальні для свого статусу, проте відрізняються від

своїх викладачів за віком, рівнем освіченості, компетентності тощо, тобто є для них певним чином ненормальними, але це не свідчить про деформованість їхньої особистості.

Коли об'єктом діяльності є люди з уже деформованими свідомістю і мораллю, спілкування з ними, наприклад, працівників органів внутрішніх справ або лікарів-психіатрів, потребує розуміння їхньої логіки, що з високою ймовірністю може спричинити відповідні деформуючі зміни в свідомості і діяльності професіоналів.

Якщо у свідомості працівника сформувалися і домінують негативні утворення, вони починають проектуватися на дійсність. Особистість «збільшує» досвід шляхом відтворення своєї деформованої сутності в людях, що становлять її безпосереднє оточення, причому не тільки професійне, але й побутове. Таке відтворення здійснюється через конкретну спільну діяльність, повсякденне спілкування і може відбуватися шляхом розширення кола осіб. Тим самим дуже своєрідно реалізується важлива, але не завжди усвідомлена потреба особистості бути визнаною іншими.

Повертаючись до аналізованої проблеми, спробуємо знайти відповідь ще на одне суттєве питання: яким чином предметні властивості об'єкта діяльності деформують особистість суб'єкта?

Ми вважаємо, що механізмом цього процесу є інтеріоризація предметних властивостей об'єкта суб'єктом професійної діяльності. При цьому в останнього створюється адекватний образ предмета своєї праці. Професіонал, який довгий час працює з одними й тими ж об'єктами, відрізняється від новачка тим, що у його свідомості надійно зберігається вся інформація про об'єкт діяльності. Початківцю для того, щоб стати фахівцем, треба ще багаторазово «завантажувати» себе усіма знаннями про об'єкт, професіонал же сформував уже своє бачення об'єктивного світу. Отже, інтеріоризувати знання про об'єкт, засвоїти їх – значить зробити їх своїм надбанням, внутрішньою властивістю.

Для того, щоб будь-що засвоїти, необхідно надати йому зрозумілої форми. Як стверджують кулінари і дієтологи, людина являє собою те, що вона їсть. Аналогічно, особистість професіонала визначається специфікою того об'єкта діяльності, знання про який він засвоїв.

Здійснення ефективного впливу на об'єкт потребує повної і точної обізнаності не лише із загальними й особливими (типовими) властивостями даного об'єкта, але й одиничних, максимально конкретних. Це можливо шляхом його пізнання, під час якого суб'єкт повинен не тільки відображати, але й немов би запозичувати характеристики об'єкта, уподібнюватися до нього.

Будь-який процес входження в образ іншої людини не проходить безслідно. Тривале перебування у чужій ролі може призвести до втрати власного Я і зрощення з чужою маскою. Дуже показовими в цьому плані є спогади народного артиста СРСР Б. П. Чиркова, який писав, що найбільший вплив на його особистість здійснила роль пітерського хлопця Максима. Спочатку актор ставився до образу по-блажливо, але з часом деякі риси характеру персонажа, життєві погляди, переконання ніби «приросли» до виконавця так, що він почав по-іншому сприймати світ. Цей приклад є позитивним, але, на жаль, частіше буває навпаки, коли подібне «вживання в роль» призводить до професійної деформації особистості.

Природно виникає класичне питання: що робити? Відповідь на нього така ж природна, як і саме питання. Якщо існує механізм ідентифікації, то має бути і зворотний механізм – деідентифікації. Коли зворотний механізм працює погано, доводиться констатувати нездатність діяча вийти зі своєї професійної ролі. Це може розглядатися і як причина, і як прояв професійної деформації особистості працівника.

Отже, необхідність ідентифікувати себе з іншим є основою повноцінної професіоналізації. Постійне «зрощення» з об'єктом діяльності накладає відбиток на особис-

тість професіонала. Саме тому має бути задіяний протилежний механізм – здатність подолання ототожнення з іншою людиною для того, щоб зберегти власне Я і не допустити професійної деформації своєї особистості. Такою є сутність діяльного підходу в онтологічному аналізі проблеми професійних деформацій представників професій типу «людина-людина».

Феноменологічний підхід, більш поширений у науковій літературі, ніж діяльний, але більшість досліджень належить психологам [9]. Спробуємо певною мірою заповнити цю прогалину, розглянувши соціологічний аспект проблеми.

Розподіл праці може розглядатися як загальний чинник професійної деформації, оскільки диференціація професійної праці є характерною рисою розвитку цивілізації. Це явище містить в собі як позитивні риси, так і суперечності, що чинять негативний вплив на особистість, дегуманізують як саму особистість, так і стосунки між людьми. Про співвідношення двох протилежних процесів – спеціалізації праці і її універсалізації – здавна існували різні точки зору.

Деякі соціологи вважають, що давня східна цивілізація дала світу всю систему суспільного розподілу праці, яка існує донині. Перш за все йдеться про відділення розумової праці від фізичної. Частина професій виокремилася в соціально привілейовані, а частина стала вважатися професіями другого сорту. Відокремлення професій набуло інституційного закріплення і стало основою найдавнішого інституту мотивації праці – пониження у посаді: менш престижні форми роботи стали негативним мотиватором» [10, с. 9-10].

Чи може престижність професії бути чинником професійної деформації? Можна припустити, що чим вища престижність професії, тим менше випадків професійних деформацій. Але це не так. Наприклад, у СРСР професія працівника торгівлі була дуже престижною, але деформація особистості серед її представників зустрічалася

дуже часто. Тому норма культурного професійного самовизначення повинна бути такою, щоб будь-який працівник вважав себе самодостатнім і гідним поваги. Радянський лозунг «Кожна праця є почесною» дуже правильний. Саме тому в західних цивілізаціях відмовилися від використання примусової праці ув'язнених як засобу покарання або перевиховання.

Дійсно, насильницьке, штучне проголошення максимальної престижності одних професій (наприклад, робітничих) за рахунок приниження інших (селянських, інтелектуальних) призводить до збочених професійних орієнтацій і особистісного самовизначення людей.

Мислителі Давньої Греції звертали увагу на прогресивну функцію розподілу праці (соціальна стратифікація, професійна спеціалізація тощо) [11]. Проте постійна тенденція редукації праці, тобто зведення складних її форм до простих, породжує численні проблеми, перш за все, пов'язані з особистістю діяча. Про це багато писали К. Маркс [12], В. Ядов [13] та ін.

Платон першим сформулював закон «гармонійного розмаїття» праці, в якому пов'язував розмаїття потреб людей і видів праці. Пізніше про закон підвищення потреб багато писав К. Маркс і його послідовники-марксистки. Платон вважав, що чим довше людина спеціалізується у своєму ремеслі, тим більших успіхів вона досягає, і тому пропонував узаконити довічне закріплення працівника за певною професією. Проте, крім професійного стажу, потрібно ще багато соціальних, політичних, економічних, культурних та інших чинників. Саме тому в багатьох сферах професійної діяльності зараз прийнято спонукати працівників змінювати зміст своєї діяльності кожні 5-6 років. Наприклад, англійський полісмен зобов'язаний протягом своєї кар'єри кілька разів переходити з однієї служби в іншу.

Ш. Фурке сформулював принцип зміни виду діяльності як засобу компенсування редукаціонізму, рутинності вузької спеціалізації суб'єкта.

О. Конт вважав, що одним із негативних наслідків вузької професійної спеціалізації є явище спотворюючої спеціалізації особистості. Він зазначав, що виникнення корпоративної, професійної (егоїстичної) моралі, зневажливе, вороже ставлення до представників інших професійних об'єднань – усе це наслідки соціального розподілу праці [14, с. 105-106].

Таким чином, диференціація професійної праці, яка триває досі, є потужним чинником не тільки формування особистості, але й часто її деформування. Отже, об'єктивно розподілена професійна праця, з одного боку, і принципова обмеженість внутрішнього потенціалу і всіх ресурсів окремої людини, з іншого, – це два загальних чинники професійної деформації особистості, які, по суті, є двома сторонами однієї медалі.

Можна погодитися з висновками радянських психологів О. Ю. Артем'євої і Ю. Г. Вяткіна, які не втратили своєї актуальності і донині: «Професіонали, які приймають свою професію як спосіб життя, набувають особливого бачення навколишнього світу, особливого ставлення до певних об'єктів, а часто й особливих форм перцепції, котрі оптимізують взаємодію з цими об'єктами [...] Суб'єктивна модель світу професіонала формується в результаті взаємодії зі специфічним об'єктом праці, залежить від засобу участі у розподіленій праці» [15, с. 128-129]. Саме так формується «професійний характер особистості» і «професійний тип особистості» [16]. Останній виникає під впливом виконання професійної ролі, коли у людини змінюються ті або інші властивості особистості (формується особливий професійний світогляд), і проявляється не тільки в професійній, але й у позапрофесійній сфері. Професійний світогляд завжди більш обмежений, ніж філософський, гуманістичний чи будь-який інший, не обмежений вузькими рамками професійної спеціалізації.

Професійна деформація особистості, з точки зору феноменологічного підходу, має певну модальність, спрямованість.

Вона може бути позитивною або негативною, що відрізняє феноменологічний підхід від діяльнісного. Благотворний виховний вплив професії на особистість виявляється у формуванні позитивного, відповідального ставлення людини до праці, у накопиченні нею службового досвіду, у здобутті навичок, умінь і, нарешті, у формуванні творчого підходу при вирішенні професійних завдань, що є чи не найважливішою відмінною рисою професіонала. Так, професіонали-правоохоронці можуть дуже тонко, майже відразу помічати ознаки протиправної поведінки людей; професіонали-викладачі здатні доступно і терпляче роз'яснювати якісь положення тощо. Негативні зміни в особистості фахівців під впливом їхньої професійної ролі проявляються, наприклад, у бюрократизмі чиновників, у менторському тоні викладачів, емоційній черствості медперсоналу, грубості правоохоронців тощо.

Отже, до ознак професійної деформації, які можна вважати онтологічно властивими багатьом, якщо не усім, професіям

типу «людина-людина», належать:

- адміністративно-управлінська поведінка, пов'язана з перевищенням прав і повноважень, із прямим невиконанням обов'язків або зловживанням службовим становищем;
- індивідуально-цільова поведінка, спрямована на реалізацію особистих інтересів, які шкодять колективним;
- групова поведінка, властива спільноті (касті, групі) на протигагу інтересам суспільства – «груповий егоїзм»;
- види поведінки, пов'язані зі збереженням консервативних звичок і традицій, які стримують ініціативу, творчість, новаторство;
- імітаційна поведінка, що камуфлює справжні інтереси і наміри працівників та породжує феномен псевдоактивності;
- поведінка, що відхиляється, яка пов'язана з реалізацією асоціальних звичок і схильностей або таких зразків поведінки, що засуджуються [10, с. 166].

Література

1. Свенцицкий А. Л. Социальная психология управления / Свенцицкий А. Л. – Л.: ЛГУ, 1987.
2. Безносков С. П. Профессиональная деформация личности / Безносков С. П. – СПб.: Речь, 2004.
3. Щедровицкий Г. П. Избранные труды / Щедровицкий Г. П. – М.: 1995.
4. Шибутани Т. Социальная психология / Шибутани Т. – М.: Прогресс, 1969.
5. Див., наприклад, Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти): моногр. – К.: НАВСУ, 1997; Лапшина В. Л. Професіоналізм в діяльності органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: підруч. – Х.: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005; Борисова Е. М. О роли профессиональной деятельности в формировании личности / Е. М. Борисова // Психология формирования личности. – М.: 1981. – С. 67-71; Бакштановский В. И. Профессиональная этика: социологические ракурсы / В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов // СОЦИС. – 2005. – №5. – С. 3-13; Афонін Е. А. Становлення збройних сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми: автореф. дис. ... доктора соціол. наук. – Х.: 1996. – 40 с.; Воинский труд: наука, искусство, призвание: моногр. [под ред. В. Н. Яковлева]. – М.: Совершенство, 1998. – 476 с.; Брончиева Э. З. Профессионал как социокультурный тип: автореф. дис. ... канд. социол. наук. – М.: 1992. – 25 с.; Васильев В. Л. Юридическая психология. – М.: 1991. – 464 с. та ін.
6. Див.: Жалинский А. З. Профессиональная деятельность юриста / Жалинский А. З. – М.: 1997. – 322 с.; Гуров А. И. Профессиональная преступность: Прошлое и настоящее. – М.: 1990. – 87 с.; Жванков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. – М.: 1994. – 99 с.; Ивченко С. И. Деформация правосудия // Неделя. – 1987. – №1423. – С. 15.
7. Див.: Труд и здоровье медицинских работников. – М.: 1985. – 213 с.; Сук И. С. Врач как личность. – М.: 1984. – 64 с.; Матвеев В.Ф. Основы медицинской психологии, этики, деонтологии. – М.: Медицина, 1984. – 175 с.; Медицинская этика и деонтология / Под ред. Г. В. Морозова, Г. И. Царегородцева. – М.: 1983. – 270 с.; Еренкова Н.В. Этика труда среднего медицинского работника. – К.: 1987. – 120 с.

8. Див.: Чебышев Н., Каган В. Высшая школа XXI века: проблема качества // Высшее образование в России. – 2000. – № 1. – С. 56-70; Вацлавик П., Бивин Д., Джексон Д. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия [пер. с англ. А. Суворовой]. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 96 с.; Зборовский Г. Е., Шукшина Е. А. Профессиональное образование и рынок труда // СОЦИС – 2003. – № 4. – С. 41-55; Кузьмина Н. В., Реан А. А. Профессионализм педагогической деятельности. – СПб.: 1993. – 54 с.
9. Див.: Артемьева Е. Ю., Вяткин Ю. Г. Психологические методы описания профессии // Вопросы психологии. – 1965. – №3 – С. 127-133; Климов Е. А. Психология профессионала. – М.: 1996. – 481 с.; Грановская Р. М. Элементы практической психологии. – Л.: ЛГУ, 1884 – 310 с.; Кондратьева С. В. Понимание учителем личности учащегося // Вопросы психологии. – 1980. – №5. – С.46-59; Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию. – Екатеринбург: 1995. – 213 с.; Бобнева Н. И. Социальные нормы и регуляция поведения – М.: 1978. – 311 с.; Безновос С. П. Профессиональная деформация личности. – СПб.: Речь, 2004. – 272 с.
10. Социология [под ред. Г. А. Гриненко]. – СПб., 1994.
11. Див.: Васильева Т. С., Орлов В. В. Социальная философия: учеб. пособие. – Пермь, 1993. – 417 с.
12. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения 2-е изд. – Т.23. – М., 1973.
13. Социально-психологический портрет инженера [под ред. проф. В. А. Ядова]. – М.: Мысль, 1977.
14. Кравченко А. И. История социологии: учеб. – М.: Проспект, 2008 .
15. Артемьева Е. Ю., Вяткин Ю. Г. Психологические методы описания профессии // Вопросы психологии. – 1965. – №3.
16. Див. докладніше: Брончиева Э. З. Профессионал как социокультурный тип: автореф. дис. ... канд. социол. наук. – М., 1992. – 25 с.

Анотації

Стаття присвячена аналізу впливу професії на особистість працівника з позицій двох основних підходів, які складають єдину онтологічну картину світу, – феноменологічного (натуралістичного) та діяльнісного. Зазначається, що для соціальних об'єктів деформація виступає як якісне відхилення від соціального орієнтуру, котре призводить до змін у поведінці та діяльності і визначається соціальними та психофізіологічними детермінантами. Доводиться, що професійна деформація особистості, з точки зору феноменологічного підходу, відрізняється своєю модальністю і може мати як позитивний, так і негативний характер на відміну від діяльнісного підходу, коли профдеформація традиційно розглядається виключно як негативний феномен.

Статья посвящена анализу влияния профессии на личность работника с позиций двух основных подходов, составляющих единую онтологическую картину мира, – феноменологического (натуралистического) и деятельностного. Указывается, что для социальных объектов деформация выступает как качественное отклонение от социального ориентира, приводящее к изменениям в поведении и деятельности и определяющееся социальными и психофизиологическими детерминантами. Доказывается, что профессиональная деформация личности, с точки зрения феноменологического подхода, отличается своей модальностью и может иметь как позитивный, так и негативный характер, тогда как деятельностный подход традиционно рассматривает профдеформацию исключительно как негативный феномен.

This article describes the analysis of profession's influence on the worker's personality by phenomenological and activitical positions. The author says that deformation is the quality deviation of the social orientation for social objects. This orientation is manifested in the worker's behavior and activity. It also has the social and psychology determinants. The

professional deformation could be modal. It has its positive and negative disposition by phenomenological position. The activitical position traditionally inspects the professional deformation as a negative phenomenon.

УДК 378.034 (09)

А. А. ТОКМАН,
ст. психолог ЦПП ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Проблема формування моральних якостей курсантів відомчих навчальних закладів має давню історію. Питанням моралі, вихованню високодуховної й етичної особистості в педагогічній теорії і на практиці завжди приділялася значна увага. У вітчизняній культурі педагогічні аспекти духовності і моралі відображені в працях вітчизняних мислителів, письменників, учених і практиків, таких, як К. Ушинський, Ф. Достоєвський, Л. Толстой, М. Бердяєв, А. Аксаков, П. Блонський, П. Енгальчев, Ю. Жуковський, І. Ільїн, П. Каптерев, В. Соловйов, П. Флоренський та ін.

Розглядаючи ступінь наукової розробленості проблеми, необхідно відзначити, що спеціалізовані навчальні заклади для підготовки поліцейських були відсутні довгий період часу. Як правило, працівниками поліції ставали військовослужбовці, які здобували освіту у відповідних навчальних закладах. Ця тенденція зберігалася аж до 50 рр. ХХ ст. Історично склалося так, що більшість військових навчальних закладів знаходилася на території Російської держави. Ті традиції, педагогічні підходи до формування моральних якостей курсантів, які накопичувались роками у військових навчальних закладах, багато в чому стали фундаментом для створення відповідної педагогічної системи у відомчих навчальних закладах спочатку у Радянському Союзі, а згодом і в Україні.

Питанням етичного виховання, формування моральних якостей воїнів завжди

надавалося важливе значення ще за часів Київської Русі. Ідеї формування моральних якостей у воїнів знайшли своє відображення в таких творах, як «Слово о полку Ігоревім», «Повість временних літ», «Притчі» і «Слова» Кирила Туровського, «Моленія» Данила Заточника, «Читання» ченця Нестора, «Повчання» Володимира Мономаха, «Російська Правда» Ярослава Мудрого тощо.

Історико-педагогічний аналіз формування моральних якостей курсантів, які формувалися в процесі духовно-етичного виховання у військовій школі Росії ХVІІІ – поч. ХХ ст.ст. показав, що історія розвитку ідеї формування моральних якостей безпосередньо пов'язана з історією підготовки офіцерських кадрів [1, с. 132]. Як зазначає С. Волков, 1698 – 1731 рр. можна вважати етапом зародження і становлення військової школи Росії. На даному етапі склалися спільні духовно-етичні засади російської армії, пов'язані з пріоритетом виховання любові до Вітчизни, дисциплінованості, відповідальності, свідомого ставлення до військового обов'язку і честі, національної гідності тощо [2, с. 165]. У цей період іще не існує таких понять, як «моральні якості», «формування моральних якостей», проте використовуються терміни «етичне виховання», «етичний елемент у вихованні», «військовий дух», «виховання духовне». Як зазначає А. Лопухів, духовно-етичне виховання у навчальних закладах Росії ХVІІ – поч. ХХ ст.ст. реалізувалося, як цілеспрямований, організований процес впливу на вихованця і створення певних